

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1323>

Geliş Tarihi: 19.07.2018

Kabul Tarihi: 03.09.2018

İBN HALLİKÂN'IN *VEFEYATÜ'L-A'YÂN* İSİMLİ ESERİNE GÖRE SELÇUKLU BİYOGRAFİLERİ

Mahmut Recep KELEŞ¹

ÖZET

Ortaçağ İslam tarihine damga vuran şahsiyetlerin hayat hikâyeleri, tabakat, teracim, ensab ve vefeyat gibi biyografi kitaplarından öğrenilmektedir. Söz konusu eserlerde ele alınan meşhur kişilerle ilgili bilgiler dönemin siyasi etkisi de göz önünde bulundurularak bazen yüzeysel bazen de özellikle âlimler ve hükümdarlar ile ilgili kısımlarda ayrıntıya yer verilmeye özen gösterilmiştir. Bu eserlerde dikkat edilen husus mümkün mertebe yazılı ve sözlü kaynaklardan istifade edilerek ele alınan şahsiyetlerin hayatı, kariyeri ve sosyokültürel çevresine yer verilmesi olmuştur. Biyografik kitap yazma geleneği en erken 3/9. yüzyılda başlamış ve 7/13. yüzyılda ortaya konulan eserlerin derinliği ile zirveye ulaşmıştır. Ortaçağ siyaset ve ilim adamlarından İbn Hallikân'ın yazmış olduğu *Vefeyâtü 'l-A'yân* isimli biyografi çalışması kendi döneminden itibaren büyük ilgi görmüş ve bütün ilim çevrelerince dikkatle takip edilmiştir. İbn Hallikân kendi çağına kadar gelen bütün kaynakları tahlil ve tenkit süzgecinden geçirerek geniş bir derleme yapmıştır. Ortaçağ biyografik sözlük geleneğinin zirvesini teşkil eden eserinde pek çok hükümdara yer vermiş ve İslam tarihine damga vuran zirve şahsiyetlerden övgüyle söz etmiştir. Bunların içerisinde müstesna yer teşkil eden sultan Alparslan hakkında kısa bilgiler vermiş ve mühim bazı siyasi olaylara değinmemiştir. Bunun nedeni ise Alparslan ile ilgili bilinenlerin fazla olması ve kendisinin de

---

¹ Mahmut Recep KELEŞ, Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

çalışmasında tekrara kaçmak istememesidir. Bu büyük şahsiyeti İslam Dünyasına kısaca tanıtmayı önemseyen İbn Hallikân onun hakkında özenli davranmış ve eleştirel üsluptan kaçınmaya çalışmıştır. Bu çalışmada Ortaçağ biyografik kitap yazma geleneğinin üstatlarından olan İbn Hallikân'ın "Alparslan" biyografisi incelenerek bir ortaçağ siyaset adamı ve âliminin Ortaçağ siyasi ve kültür tarihine damga vuran bir hükümdar ile ilgili kaleme almış olduğu biyografisi kapsamlı bir incelemeye tabi tutulacaktır. Ayrıca müellifin diğer Selçuklu sultanlarının biyografileri de incelenerek Selçuklular ile ilgili bakış açısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Tabakat, Alparslan, Malazgirt, Nizâmülmülk, Kündürî

Seljuk Biographies According To İbn Hallikan's Wafayat Al-Ayan

ABSTRACT

Important names of medieval islamic history are learned by biographies and translation works. Given the political conditions of the time, information about these people dealt with in the works was sometimes taken to be elaborated, sometimes superficially, and especially in the parts related to scholars and rulers. It was important to pay attention to the life and sociocultural environment of the people who are taken advantage of the verbal and written sources as much as possible. The tradition of writing biographical books began in the third and ninth centuries. And the successes of works exhibited in the seventh and thirteenth centuries have reached the summit. Medieval politics and scholars have been attracted to attention since the time of the biographical work *Vefeyâtü'l-A'yân* named by Ibn Hallikân. He has compiled an extensive review by analyzing and criticizing all the sources that came to his own age. Ibn Hallikân has included many rulings in his works which is the summit of the medieval biographical dictionary tradition. And his work he praised the people who are important for the history of islam. Ibn Hallikân gave brief information about the most important sultan Alparslan among them, but did not mention some political events. The reason is that there is a lot of information about Alparslan and he didnt want to repeat it in his work. Ibn Hallikân, who

cares about introducing this important sultan in the world of islam,has been careful about him and has avoided critical style.This study will examine the Alparslan biography of Ibn Hallkân,one of the authors of the tradition of medieval biographical book writing.As well as the biographies of the other Seljuks sultans of the author will be examined and the point of view regarding Seljuks will be tried to be revealed.

Keywords: Seljuk, biographies, Alparslan, Malazgirt, Kunduri

GİRİŞ

İslam dünyasında İbn Hallikân olarak tanınan Ahmed b. Muhammed 608'de (1211) Erbil'de dünyaya gelmiştir. Babasını erken yaşta kaybetmiş olmasına karşın ilim ile iştigal eden bir aileye mensup olmasından ötürü İbn Hallikân küçüklüğünden itibaren ilim öğrenmeye meyletmiştir.²

İlk eğitimini Erbil'de babasının medresesinde aldıktan sonra, önce Musul'a daha sonra Halep ve Şam'a giderek dinî ilimlerde kendisini yetiştirmiştir. Tanınmış bir aileye mensup olmasından ötürü dönemin önemli siyasileri ile ilişkiler kurmuştur.³ Moğol istilasıyla Suriye'deki durum kötüleşince hem daha iyi bir eğitim görmek hem de yeni hocalarla tanışmak için Mısır'a gitmiştir. Mısır'da bulunduğu dönem zarfında İslam dünyasının önemli şair ve edipleri ile tanışma fırsatı bulan İbn Hallikan bu vesileyle Arap edebiyatının tüm inceliklerini öğrenme imkânına kavuşmuştur.⁴ Bulunduğu ilmî ortamlarda gördüklerini kayıt altına almış ve geniş bir kütüphane oluşturarak *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı yazmaya karar vermiştir. Mısır kadı naibi olan İbn Hallikân, Memlûk sultanı Kalavun tarafından Şam kâdilkudâtlığına atanmış ve on yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür.⁵ Kadılık görevinden azledilince Mısır'a dönüp müderrislik yapan İbn

---

² İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İ. Abbas, Beyrut 2009, c. II, s. 344.

³ A.g.e., c. V., s. 345.

⁴ A.g.e., c. IV., s. 120.

⁵ A.g.e., c. IV., s. 318.

İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

Hallikan eserinin önemli bir kısmını burada telif etmiştir.⁶ Vefat ettiği 680 (1281) yılına kadar kaynakları araştırmaya ve eserini yazmaya devam etmiştir.⁷

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı, İslâm dünyasının o dönemde Moğol ve Haçlı istilasına uğraması, şehirlerin yakılıp yıkılması, âlim ve edebiyatçıların öldürülmesi gibi olumsuz durumlar nedeniyle merak edilen sorulara cevaplar vermek, şehirleri ve ülkeleri tanıtmak ve kültür hafızasını korumak amacıyla kaleme almıştır. İfade edilen amacını gerçekleştirmek için mücadele vermiş ve bu bağlamda yaşamı boyunca esere yeni bilgiler eklemiştir.⁸ Âlimlerin ders verdikleri ve ilmi faaliyetlerini sürdürdükleri cami, mescit, medrese, dârülhadis, kütüphane, hankah ve ribât gibi kurumlarla ilgili değerli bilgiler aktarmıştır. Yabancı isimlerin yanlış okunmasını önlemek için biyografilerin sonunda harekeleyerek anlamını açıklamıştır.⁹

İbn Hallikân çağdaşı 148 kişinin hal tercümesini ele almıştır. Bunlardan 72'si müstakil başlık altında ele aldığı kişilerden, 76 kişi ise bu başlıklar altında ele alınan yakın akrabası, hocası vb. kişilerden oluşmaktadır. Biyografiler üzerine kurulmuş bir eser olan *Vefeyâtü'l-A'yan*'da önemli tarihi olay ve kişilerle karşılaşmaktadır. Kendi çağındaki devletleri ve idarecilerini ele alan İbn Hallikan özellikle Selçuklu, Eyyûbî ve Fatımîler ile ilgili siyaset, iktisat, eğitim ve bilim tarihi gibi pek çok ayrıntılı bilgileri iletmiştir.¹⁰

İbn Hallikân eserini belli bir tertip üzere yazmıştır. Her ne kadar alfabetik sıralamaya uyarak biyografileri kaleme alsada kişilerin meşhur oldukları lakap ve ünvanlar yerine isimlerini bu sıralamaya dahil etmesi, eseri okuyanlarda zorlayıcı bir etken olarak ortaya çıkmıştır. İbn Hallikan eserinde Türk, Farsî, Ermeni ve Bizans kökenli ünlü kişilerin isimlerinin doğru okunması için harekelendirmiş ve söz konusu

---

⁶ A.g.e., c. VI., s. 266. İbnü'ş-Şaar, *Ukudü'l-cümân*, thk. Kamil Selman el-Cüburi, Beyrut 2005, s. 161.

⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Cize 1998, c. XIII. s. 259.

⁸ Kütübi, *Uyunü't-tevârih*, thk. Afif Nayif Hatum, Beyrut 1996, s. 113.

⁹ M. Recep Keleş, *Ortaçağ Kültür Tarihi Kaynağı olarak İbn Hallikân'ın Vefeyâtü'l-Ayân adlı eseri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 44.

¹⁰ A.g.e., s. 45, 51.

isimlerin anlamlarını da çalışmasının sonunda vermek suretiyle okuyucuya yardımcı olmuştur.¹¹ Biyografide kişinin ismi verildikten sonra nesebi, doğum yeri gibi hususlar zikredilmiş, devamında fiziksel özellikleriyle sosyal ve dinî yönü araştırılmıştır. şahısların meslekleri, yaptığı önemli işler, edebiyat ve şiirle bağlantıları varsa hakkındaki iddialar, onunla ilgili nükteler, rubailer ve şiirler sırayla verilmiş, en son vefat tarihi zikredilerek biyografi noktalanmıştır. İbn Hallikân'ın biyografilerinde belli bir tertip ve düzen olsa da içerik olarak aynı şey geçerli değildir. Bazen bir biyografiyi çok kısa tutmuş, bazen de çok uzun vermektan çekinmemiştir.¹²

İbn Hallikân aslında muhtasar bir tarih kitabı yazmak amacıyla yola çıkmış, ancak o dönemde özellikle hocası İbnü'l-Esîr'in eserini aşamayacağını düşündüğünden edebî ruhu ve şiir bilgisinin de etkisiyle edebiyat, tarih ve şiir ağırlıklı bir eser olan *Vefeyâtü'l-A'yân*'ı yazmak suretiyle gerçekleştirmiştir. İbn Hallikân'ın *Vefeyât* dışında bir eser vücuda getirmemesi onun ilminin ve bilgisinin azlığından kaynaklanmamıştır. Söz konusu durumun temel nedenleri ise Moğol ve Haçlı seferlerinden zarar gören bir coğrafyada yaşamış olması, çok sık seyahat etmesi, kadı olarak görev yapmasına bağlı olarak eser meydana getirmek için fazlaca zaman bulamamış olması ve nihayetinde yeni bir yapıt hazırlarken fazlaca titiz olmasıdır.¹³

İbn Hallikân eserini deyim yerindeyse yaşarken yazmıştır. Hayatının hemen her anında yazdığı eser için gerekli malzemeyi toplamaktan çekinmemiştir.¹⁴ Eserini kaleme aldığı ilk merhale eğitim merhalesidir. İlk eğitimi Erbil ve Musul'da, nakli ilimleri Dımaşk'ta, edebî ilimleri ise İskenderiye ve Kahire'de tahsil etmiştir. İbnü'l-Esîr gibi alimlerden tarih, Şeyh Cemaleddin İbnü's-Sinnîre gibi alimlerden edebiyat ve şiir, Muvaffakuddin b. Yaiş gibi alimlerden nahiv ve lûgat öğrenmiş, Yakut el-Hamevi ve Abdüllatif el-Bağdadi gibi dönemin ileri gelen alimlerinden istifade etmiş, bilgisini

¹¹ Fahreddin M. Yûsuf Âmir, *Menhecü'l-bahsi'l-edebî inde İbn Hallikân*, 1991, s. 27.

¹² Humphreys, Stephen, İslâm tarih metodolojisi: Bir sosyal tarih uygulaması, çev. Murtaza Bedir, Fuad Aydın, İstanbul 2004. S. 235.

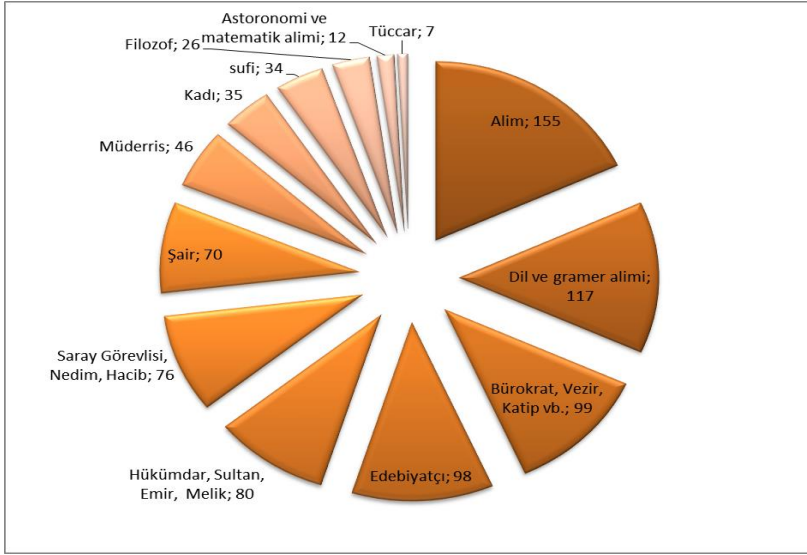
¹³ A.g.e., c. VII, s. 73.

¹⁴ Keleş, A.g.e., s. 32; Fahreddin Muhammed, a.g.e., s. 20.

İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

görgüsünü genişletmiştir. Katıldığı tüm meclislerde, ders halkalarında ve sohbetlerde öğrenmiş olduğu bilgileri kaydetmiş, ilginç bulduklarını ise yeri geldiğinde eserine derç etmiştir. *Vefeyâtü'l-A'yân*'da bu tür anekdotlar, ilginç bilgiler ve şiirlerin çok fazla bulunması eseri meşhur kılmıştır. Bunların kaynağı da şüphesiz İbn Hallikân'ın bitmez tükenmez enerjiyle topladığı bilgilerdir.¹⁵

Tablo 1: *Vefeyâtü'l-Ayan*'da Yer Alan Meslekler

1. İbn Hallikan'da Selçuklu Biyografileri

İbn Hallikân'ın Selçuklu sultanlarına ait biyografik kayıtları Selçuklu tarihinin siyasi ve kültür tarihi açısından önemli bir değere sahiptir. İbn Hallikân'ın söz konusu çalışmasında Selçuklu sultanından başka Selçuklu ümerası ve bunlarla işbirliği içerisine giren diğer âlim, sultan ve yönetici zümreye yer vermiştir. Mamafih Selçuklu devletine tabi olan devletler atabeylikler, Zengiler ve Eyyubiler ile adı geçen devletlerin üst düzey yöneticileri eserde yer almıştır. Eser özellikle Eyyubi tarihi açısından birincil kaynak

¹⁵ Keleş, A.g.e., s. 171.

Mahmut Recep KELEŞ

Olması sebebiyle dönem hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar için önemli bir kaynaktır.¹⁶ İbn Hallikân'ın çalışmasını özgün kılan hususlara bakıldığında onun Erbil, Musul, Halep, Dımaşk ve Kahire gibi önemli şehirlerde eğitim alması ve kadılık ve müderrislik vazifelerinde bulunmasıdır.¹⁷ İbnü'l-Müstevfi, İbnü'l-Esîr ve İbn Şeddâd gibi önemli tarihçilerden eğitim alması ve onların kitaplarını inceleme fırsatı bulması çalışmasının kalitesini arttıran saiklerdendir.¹⁸

İbn Hallikân'ın Selçuklu biyografilerinde hocası İbnü'l-Esîr'i kaynak olarak kullanmış ve pek çok hususta hocasını takip etmiştir.¹⁹ Selçuklu tarihi ile ilgili bilgileri özetlemiş ve rivayetleri art arda sıralamıştır. Özellikle siyasi konulara yorum katmadığından ve olayları olduğu gibi naklettiğinden bu tarz biyografiler okunması zor metinlere dönüşmüştür.²⁰

Tablo 2: Selçuklu Devleti Sultanları

Tuğrul Bey		445/1063	Rey	Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı²¹
Alparslan	424/1032	465/1072	Merv	Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı²²
Melikşah	447/1055	485/1092		Büyük Selçuklu Devleti'nin üçüncü hükümdarı²³
Tutuş es-Selçûkî	458 (1065)	488 (1095)	Dımaşk	Suriye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı²⁴
Berkyaruk	474 (1081)	498 (1104)	Bürucer d	Büyük Selçuklu Devleti'nin dördüncü hükümdarı²⁵

¹⁶ *A.g.e.*, c. VII, s. 71; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 151.

¹⁷ Abdülkerim Özyayın "İbn Hallikan" *DİA*, c. XX, s. 17.

¹⁸ Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-Arabî ve'l-müerrihûn*, Beyrut 1993, c. IV, s. 23.

¹⁹ Şerefeddin Yaltkaya, *İbn Esîrler ve Meşâhîr-i Ulemâ*, İstanbul 1322, s. 93-94.

²⁰ Keleş, *A.g.e.*, s. 87.

²¹ İbn Hallikan, *A.g.e.*, c. V, s. 65-68.

²² İbn Hallikan, *A.g.e.*, c. V, s. 69.

²³ İbn Hallikan, *A.g.e.*, c. V, s. 69-70.

²⁴ İbn Hallikan, *A.g.e.*, c. I, s. 95.

²⁵ İbn Hallikan, *A.g.e.*, c. I, s. 268.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

Sultan Sencer		552/1157	Merv	Son büyük Selçuklu hükümdarı ²⁶
---------------	--	----------	------	--

Tablo 3: Selçuklu Devlet Adamları

Amidülmülk Kündüri	Tuğrul Bey ve Alparslan'ın veziri ²⁷
Nizâmülmülk	Büyük Selçuklu veziri, Ortaçağ İslâm dünyasının en başarılı devlet adamlarından ve Siyasetname'nin müellifi ²⁸
Ebu Sad el-Harezmî	Alparslan ve Melikşah'ın Müstevfisi ²⁹
Kiya el-Herrasî	Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un elçisi ³⁰
Azizüddin el-Müstevfi	Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un Hazine memuru, İmadeddin Katip el-İsfahanî'nin amcası ³¹
Aksungur	Melikşah'ın memlükü Halep Atabegliğinin kurucusu ³²
Kemal Sümeyremî	Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un veziri ³³
Aksungur el-Porsukî	Kabrinin insanlarla dolup taşıdığı ve insanların mübarek bir zat olarak gördüğü Irak Selçuklu Hükümdarı Sultan Mahmud'un meşhur emîri ³⁴

1. İbn Hallikan'ın Selçuklu Tarihiyle İlgili Değerlendirmeleri

İbn Hallikân, Selçulu devletinde vezaret görevine gelenlerin iyi eğitim almış kitabet ve hesap işlerinde tecrübe sahibi kişiler arasından atandığını söylemektedir. İbn

²⁶ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. II*, s. 427.

²⁷ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. V*, s. 138-141.

²⁸ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. II*, s. 128.

²⁹ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. V*, s. 414.

³⁰ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. III*, s. 286-7.

³¹ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. I*, s. 188-189.

³² İbn Hallikan, *A.g.e.,c. I*, s. 241.

³³ İbn Hallikan, *A.g.e.,c. II*, s. 190.

³⁴ İbn Hallikan, *A.g.e., c. I*, s. 242.

Hallikan, Selçuklu Devletinde vezaret makamına gelen ilk kişinin kitabet ilmine vakıf olan Tuğrul Bey'in veziri el-Kündürî olduğunu aktarmaktadır. Bürokrasinin önemine vakıf olan el-Kündürî, Alparslan tarafından idama mahkûm edildiğinde celladına şunları söylemiştir: "Nizâmülmülk'e söyle, onun yaptıkları ne kadar kötüdür. O, beni öldürtmekle Türkler'e Divan görevlilerini ve vezirleri öldürmeyi öğretiyor. Kim bir kuyu açarsa ona düşer." Nitekim Nizâmülmülk de Alparslan'ın oğlu Melikşah ile anlaşmazlığa düşmüş ve bir rivayete göre Melikşah'ın onu öldürenlerle işbirliği içerisinde olduğu iddia edilmiştir³⁵

İbn Hallikan, Selçuklu Devletinde Nizâmülmülk'ün diğer vezirlere göre daha etkili bir bürokrat olduğunu belirtmektedir. Nizâmülmülk'ün Kündürî gibi ilmî yönüyle birlikte daha önceden bürokratik görevlerde bulunduğu tecrübe sahibi olduğunu ve Alparslan'ın emrinde on sene vezir olarak görev yaptığını zikretmektedir. Ayrıca daha önceden hiçbir vezirin Nizâmülmülk kadar bağımsız davranmadığını ve onun Abbasi Halifesi el-Muktedî Billah'ın huzuruna çıktığında sultan gibi davrandığını ve halifenin onun başını iki elinin arasına alarak şu sözleri söylediğini aktarır. "Müminlerin emiri senden ne kadar razı olursa Allah da o kadar razı olsun".³⁶ Nizâmülmülk, vezirliğin önemini vurgularken yapmak istediği şey, veziri sultanla tebaa arasında salt bir aracı şeklinde sunmak değil, onu sultanın bir temsilcisi olarak göstermek ve bütün yönetimden sultana karşı sorumlu biri olduğunu anlatmaktır. Yani vezir bir bakıma sultanın bütün kudretini paylaşmaktadır.³⁷

İbn Hallikan, Nizâmülmülk'ün Alparslan döneminden farklı olarak Melikşah sultan olunca devlet işlerini devraldığını nakleder. Sultanın yalnızca tahta oturarak ve av ile uğraştığını söyleyerek Nizâmülmülk'ün devlet yönetimindeki etkisini gösterdiğini,

---

³⁵ İbn Hallikan, *A.g.e.*, c. V, s. 139.

³⁶ *a.g.e.*, c. II, s. 128.

³⁷ Nitekim Nizâmülmülk'e göre Sasanî vezir, İran şahına nisbetle hangi konumdaysa, Müslüman vezir de halifeye nazarla aynı konumda olmalıdır. Bkz., "İslam düşüncesi tarihi", ed. M. M. Şerif, Mustafa Armağan, İstanbul 1991, c. III, s. 398.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

Selçukluların siyasi ve kültürel politikasına biçim verdiğini ve bu yüzden iktidarda olduğu dönemi Nizâmülmülk'ün devleti olarak nitelendirmektedir.³⁸

İbn Hallikân, Selçuklular'ın vakıfların meydana getirdiği sosyal faydalarının farkında olduklarına vurgu yaparak, hâkimiyet kurdukları bölgelerde Müslüman toplumun minnettarlığını kazanmak suretiyle itibar, güç ve meşruiyetlerini arttırdıklarını iddia etmiştir. Sultan Melikşah zamanında başşehir olan İsfahan'ın eğitim ve öğretim faaliyetlerinde önemli gelişme kaydettiği İbn Hallikân'ın kayıtlarından anlaşılmaktadır. Selçuklu döneminin en önemli yapılarından olan İsfahan Camii daha önce vezir Sâhib b. Abbâd tarafından yaptırılmış küçük bir camiinin yerine Nizâmülmülk tarafından 472 (1080) yılında yeniden daha görkemli inşa edilmiştir.³⁹ Burada ders veren âlimler arasında Şafî fakihî ve muhaddis Ebü'l-Mehasin er-Rûyanî (ö. 502/1108) Nizâmülmülk tarafından himaye edilmiş olup Buhara, Gazne, Nişabur, Rey gibi şehirlerde ilmi faaliyetlerde bulunduktan sonra İsfahan Camii'ndeki halkasında hadis öğretmiş ve icazet vermiştir.⁴⁰

2. İbn Hallikan'ın Selçuklu Biyografilerindeki Hataları

İbn Hallikân Selçuklu biyografilerinde siyasi olayları izaha çalışırken yer yer karışıklığa, eksik ve hatalı görüşe yer vermiştir. Mesela Dandanakan savaşı öncesi Nesa, Serahs ve Talhab savaşları hakkında bilgi verirken daha önemli olan Dandanakan savaşı hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁴¹ Tuğrul Bey'in Bağdat seferinden bahsetmiş fakat Büveyhiler'in Türk kumandanı Arslan el-Besâsiri'yi anlatmamıştır.⁴² Buradan da görülüyor ki İbn Hallikân olayları anlatırken bazılarını anlatmayı gerekli görmemiştir. Konuları ayrıntılı bir şekilde ele almaktan kaçındığını ifade ederek ayrıntıya girmenin sözü uzatacağını belirtmiş ve gelişmelerin ana hatlarını verdiğini söyleyerek kendisini

---

³⁸İbn Hallikan, *a.g.e.*, II/128.

³⁹ Engin Beksaç, "İsfahan" *DİA*, c. XX s. 503.

⁴⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 198.

⁴¹ *a.g.e.*, c. V, s. 63.

⁴² *a.g.e.*, c. V, s. 64.

savunmuştur.⁴³ Fakat İbn Hallikân bu sözü söylese de bazı biyografilerinde bu üsluba uymamaktadır. Özellikle Eyyubi, Endülüs ve İfrikiyye ile ilgili biyografilerde koymuş olduğu kuralı çiğnemiştir. Selahaddin-i Eyyubî biyografisi bile 80 sayfanın üzerinde olup, gerekli gereksiz bilgilerle doludur.⁴⁴

İbn Hallikân rivayetleri iyi sıralayamamış ve pek çok metinde anlam muğlak kalmış ve tefsir edilmeye ihtiyaç duyulmuştur. İbn Hallikân bu durumun farkına varmış ve zaman zaman bu şekilde verdiği ve tefsire ihtiyaç duyulan bir bilgiyi ilerleyen cümlelerde açıklama yoluna gitmiştir. Fakat burada da yeni bir sorun ortaya çıkmış, eseri okuyan kişi, iki ayrı cümleyi farklı farklı olaylarmış gibi anlamıştır. Söz konusu durma en iyi örnek Alparslan ve İmam-ı Azam'a ait olan biyografilerdir. Bu iki biyografide de yukarıda bahsedilen üslup nedeniyle bu yanlış anlaşılmalar mevcuttur.⁴⁵

İbn Hallikân'ın üslubundaki bu dağınıklık onun eserini uzun bir süre içinde kaleme alması ile ilgilidir. O hayatının her merhalesinde iş yoğunluğuna göre bazen yoğun bazen de seyrek olmak üzere daima araştırmış ve yazmaya gayret etmiştir. Ancak şurası gerçektir ki bu yazım faaliyeti sırasında malzeme toplarken bulduğu yeni bilgileri eserine derç etmiştir. İşte bu yüzden çalışmalarını temize çekerken bulduğu yeni bilgileri eklemiş olup biyografilerinde görülen dağınıklık bu yüzden ortaya çıktığı kanaatindeyiz.⁴⁶

2. *Vefeyatü'l-Ayan*'da Yer Alan Bazı Hatalı Bilgiler Üzerine Değerlendirmeler

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Küdürî'nin idaresi altında bulunan bölgede ikamet eden ve Hârizmşah ailesine mensup olan soylu bir kadını kendisine nikâhlaması için onu vekil tayin etmiştir. Fakat bir süre sonra, Küdürî hakkında, “efendisine istemeye

---

⁴³ *a.g.e.*, c. VII, s. 71.

⁴⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 139-218; Biyografilerde bir bahis anlatırken birden başka bir bahse geçer, uzunca o konuyu anlattıktan sonra tekrar kaldığımız yerden devam ediyoruz diyerek devam eder. Bu arada okuyucu metindeki kopukluktan dolayı okuma konsantrasyonunu engellemesi noktasında İbn Hallikân'ın bu üslubuna aşına olması gerekir. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 99, 196.

⁴⁵ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. V, s. 69; *a.g.e.*, c. V, s. 405.

⁴⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 2.; c. VII, s. 35.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

gittiği kadını çok beğendiği ve onunla evlenerek isyan ettiği” yönünde söylentiler ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında büyük bir öfkeye kapılan Sultan Tuğrul Bey, Kündürî'nin derhal yakalanmasını ve bir rivayete göre sakalının kazınarak cinsel organının kesilmesini, bir başka rivayete göre ise husyelerinin çıkarılmasını emretmiştir. Bu hadise İbn Hallikan tarafından hatalı bir şekilde Sultan Alparslan dönemine dair bir olay olarak nakletmiştir. İbn Hallikân bir rivayete göre Alparslan'ın emri icra edilmiş ve Kündürî de bu şekilde ölümden kurtulmuştur. Bununla beraber bir diğer anlatıda İbn Hallikân Kündürî'nin kendisini hadım ettiğini ve sakallarını kestirerek kurtardığını söyleyerek bu görüşün daha çok kabul edildiğini ifade etmiştir.⁴⁷ İbn Hallikân Kündürî'nin hadım edildiğini duyan şair Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan el-Baherzî'nin şu şiiri okuduğunu aktarmıştır:

Sizden sonra sultan onu mahvetti,

Erkeklığın nişanı saldırgan bir deve (gibi) olmaktır dediler

Susun şimdi erkeklik arttı

Ziynetsiz bir halde dişiliğinden bakir kaldığından bu yana dedim

Erkek bazısını kadın olarak isimlendirmeye teşebbüs eder

*Bu sebeple onu kökünden kestim.*⁴⁸

İbn Hallikan, yukarıdaki hadiseyi aktardıktan sonra Kündürî'nin azledildiğini ifade etmişse de görevden elçektirilme nedeni konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir.⁴⁹ Tuğrul Bey döneminde yaşanan bu olay için Hüseyinî, İbn Safedî, İbnü'l-İmâd, Ahmed b. Mahmud ve Müneccimbaşı gibi pek çok önemli tarihçinin aynı yanlışlığı tekrar etmesi ilginçtir.⁵⁰ İbn Hallikân'ın yanlışlığı bir diğer mesele Kündürî'nin

---

⁴⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 138.

⁴⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 138.

⁴⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 139.

⁵⁰ Hüseyini, *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukîyye*, tsh. Muhammed İkbâl, Beyrut 1984, s. 37; Safedî, *el-Vafî bi'l-vefeyat*, thk. Ahmed el-Arnaut, Beyrut 2000, c. V, s. 49; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-zeheb fi*

Alparslan'dan Şafî ve Eşarî mezhebi mensuplarına hutbeden sövme izni aldığı ve bunun kabul edildiği meselesidir. Fakat burada da yanılmış, vezir Kündüri sövme meselesinde Tuğrul Bey'den izin almıştır.⁵¹

Alparslan ve Ebu said el-Müstevfi ile ilgili kısımda İbn Hallikan “bu konuyu nereden naklettiğimi hatırlamıyorum” gibi muğlak ifadeler de kullanmaktadır.⁵² Bu durum İbn Hallikân gibi titiz çalışan bir âlimin çalışmasının değerini düşürmektedir. Aynı zamanda Alparslan ile ilgili düzensizliğe de işaret etmektedir. Bu eleştiriye söz konusu olan olay ise İmam-ı Azam türbesinin inşası ile ilgilidir. İbn Hallikân Alparslan ile ilgili şöyle demektedir. “ O, İmam-ı Azam türbesini yaptırdı. Bağdat'ta bir de medrese inşa ederek oraya çok büyük mallar infak etti.”⁵³

İbn Hallikân'a göre Alparslan Bağdat'a hiç gitmemiştir. Fakat orada İmam-ı azam için türbe ve kubbe inşa ettirmiştir. Buna ilaveten Bağdat'ta çok büyük para harcayarak bir medrese inşa ettiğini söylemektedir. Burada yukarıdaki cümlesini düzeltmek için aynı olayı tekrar ettiğini görüyoruz.⁵⁴ Fakat Alparslan biyografisinde bu bilgiler geçerken İmam-ı Azam biyografisinde ise Melikşah'ın Müstevfisi Ebu Sad'ın İmam-ı Azam için türbe Kubbe ve Hanefiler için medrese inşa ettiğini söylemektedir. Alparslan biyografisinde geçen medrese ifadesi İmam-ı Azam biyografisinde hem baniler hem de medresenin hangi mezhep için yaptırıldığı bilgisi vardır.⁵⁵

İbn Hallikan biyografinin ilerleyen kısmında bu yanılığının ya da olayları karıştırdığının farkına varır ve Ebu Sa'd'ın Alparslan'ın görevlendirmesi ile Meşhed ve

---

ahbari men zeheb, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, Beyrut 1986, c. V, s. 236; Ahmed b. Mahmud, Selçukname, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977. S. 51;

⁵¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s.138-139.

⁵² İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 323; c. IV, s. 374; c. V, s. 415; c. VII, s. 148, 173, 220.

⁵³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 69.

⁵⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 414-415.

⁵⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 70; 757 tarihinde vefat eden İmam-ı Azam için kabri üzerine kerpiçten bir mezar yapılmıştı. Selçuklu veziri Ebu said 1067 tarihinde türbe yaptırmış ve yanına da medrese inşa ettirmiştir. Medrese Nizamiye Medresesi'nden önce hizmete açılmış ve böylece Bağdat'taki ilk Selçuklu eseri olmuştur, Bkz; Abdüsselâm Uluçam “Âzamiye Külliyesi” İstanbul 1991, c. IV, s. 301-302.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

kubbenin yapıldığını nakleder. Devamında ise hükümdarların genellikle işlerinin önemli bir kısmını naiplerine teslim ettiğini söyleyerek yukarıdaki verdiği bilgiyi izah ederek okuyucunun yanılmasını önlemeye çalışmıştır.⁵⁶

Bir sonraki paragrafta ise imaretin yapımına Alparslan döneminde başlandığını ve Ebu Sad'ın müstevfilik görevine Melikşah döneminde de devam ettiğini ve Melikşah zamanında tamamlandığını iddia etmiştir. Fakat Alparslan biyografisiyle İmam-ı Azam biyografisi arasında tenakuz vardır. Alparslan biyografisinde imaretin tamamlandığı ifadesi vardı. Ebu Hanife maddesinde ise başlangıç olarak 459 tarihini vermiştir.⁵⁷

İbn Hallikân Meşhed ve Kubbe ile ilgili bilgiler vermeye devam etmektedir. Fakat verdiği bilgiler fasılalıdır. Ebu Sad imareti inşa ettikten sonra alim ve şairlerin burayı ziyarete geldiklerini ve külliyei beğendiklerini ifade etmiştir. Ziyarete gelenler içerisinde yer alan şair Beyazî'nin şiir yazarak, Ebu Sad'ı övdükleri görülür.⁵⁸

İbn Hallikân'a göre El-Beyâzî Ebu Sa'd'den mükâfatını almıştır. Bu şiirde Alparslan veya Melikşah için en küçük bir övgü dahi yoktur. Buna göre şairlerin sultan Alparslan veya Melikşah'tan haberi yoktu; yahut Ebu Sa'd bunu gizleyerek şairlerin kendisini methetmesini sağladı. Şurası gerçektir ki Ebu Sa'd'ın gayretleriyle İmam-ı Azam'ın Kerpiçten yapılmış fakirane ıssız mezarı bir külliye dönüştürmüştür. Hanefi ulema için burası ilmi bir merkez haline gelmiştir. İbn Hallikân burada Ebu Sa'd'ın emeklerine dikkat çekmek istemiştir.⁵⁹

---

⁵⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 415.

⁵⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 70, 415.

⁵⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 197;

“İlmin ayrı ayrı olduğunu görmedin mi
Bunu toplayan mezarda yatan kişiydi
Burası sessiz ve sakindi mezarlar gibi ıssızdı
Amid Ebu Said'in çabalarıyla türbe şenlendi
İlim bu ıssız yerden fişkırıldı

Bkz. İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 415.

⁵⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 414.

İbn Hallikân Kutalmış'ı Alparslan'ın amcası olarak görmüş ve yanlışya düşmüştür. Fakat bu yanlışının bilgi eksikliğiyle bir alakası yoktur.⁶⁰ Nitekim biyografinin sonunda Kutalmış için ayrı bir bölümde onun hayatını anlatmış, Kutalmış ve oğlu Süleyman Şah'tan bahsetmiş, Süleymanşah'ı Rum'un sahibi olarak nitelendirmiştir.⁶¹ İbn Hallikân bir kere daha yanlışya düşerek Alparslan'ı Kutalmış'ın kardeşinin oğlu olarak zikretmiştir. Rey'de karşılaşan bu iki hanedan üyesinden Kutalmış, muharebe sonrasında ölü bulunduğunu zikretmiştir. Yukarıda amcası olarak söylediği Kutalmış'ı aşağıdaki metinde de aynı yanlışını ama bu sefer tersten tekrar etmiştir.⁶²

Grafik 1: Alparslan ve Süleymanşah'ın Şeceresi

İbn Hallikân'ın burada yanlışlaması gerekmektedir. Nitekim Tuğrul Bey biyografisinde; Ebu Talib Muhammed b. Mikail b. Selçuk b. Dukak; Alparslan biyografisinde; Ebu Şuca' Muhammed b. Çağrı Bey Davud b. Mikail b. Selçuk b. Dukak

⁶⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 69, 71, 83, 268.

⁶¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 69.

⁶² Amca-yeğen, yeğen amca gibi; Bkz. İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 69-70.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

ve Kutalmış için ise Şihabüddeve Kutalmış b. İsrail b. Selçuk olarak belirtmektedir.⁶³ Eserdeki bu bilgilerden İbn Hallikan'ın Kutalmış ile Çağrı Bey'in kardeş olmadığını bildiği ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen İbn Hallikân'ın böyle bir yanlış yapmasının tam bir izahı da mümkün değildir. Olsa olsa lafı uzatmadan babasının amcasının oğlu diyeceğine amcasının oğlu demeyi tercih etmiştir. İbn Hallikân'ın bu tavrı cehalet veya özensizlik denmese de ilmi ahlaka uygun düşmemektedir.⁶⁴

İbn Hallikân, Alparslan'ın Suriye seferinden döndükten sonra Türk ülkesine yöneldiğini söylemektedir. Kronolojik olarak Alparslan Suriye Seferi sonrasında Bizans ile Malazgirt savaşı bulunmaktadır. Fakat İbn Hallikân Malazgirt seferini es geçerek Alparslan'ın Mâverâünnehir seferini ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve ölümü ve sonrasındaki olaylara yer vermiştir.⁶⁵

Tablo 5: İbn Hallikan'ın eserinde Alparslan ile ilgili malumat

Saltanat mücadeleleri	✓
Tahta çıkışı	✓
Kündüri'nin azledilmesi	✓
Abbasi Halifesi ile olan ilişkileri	✓
Azerbaycan ve Kafkasya seferi	x
Kavurd bey ile münasebet	✓
Melikşah'ın veliaht tayin edilmesi	✓
Hanedan üyelerinin görevlendirilmeleri ve düğünler	x
Deştikıçak seferi	x
İkinci Gürcistan seferi	x
Suriye seferi	✓
Malazgirt Seferi	x
Maveraünnehir seferi	✓
Alparslanın ölümü	✓

⁶³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 66-68.

⁶⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 68.

⁶⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 69.

İbn Hallikân'ın Malazgirt savaşına eserinde yer vermemesi ilginçtir. İbn Hallikân'ın en fazla kullandığı kaynaklardan hocası İbnü'l-Esîr'in *el-Kamil*'inde ayrıntılı bir şekilde yer alan Malazgirt savaşı, yine dönemin pek çok kaynağında geçmektedir.⁶⁶ Bu bakımdan İbn Hallikân'ın çağdaşı olmadığı Alparslan dönemiyle ilgili bu çok fazla bilinen olay için bilgi vermemesi mümkün değildir. İbn Hallikân eserinde önemli önemsiz pek çok savaşı anlatmıştır.⁶⁷ Bu bize gösteriyor ki İbn Hallikân'ın çalışması sadece kültür unsurlarını ihtiva etmemektedir. Yazar, zaman zaman eserinde tarih açısından önemli bir yer işgal eden savaş ve barış gibi hadiselerle yer vermiştir. Burada sorulması gereken iki soru vardır: İlk soru İbn Hallikân bu önemli hadiseyi duymadı mı? İkinci soru ise bahsetmeye gerek mi görmedi? İlk sorudan başlayalım: İbn Hallikân titiz çalışan ve bir kişinin hayatını ele alacağı zaman yazılı ve sözlü tüm belge ve bilgilere başvuran bir tabakat yazarı olup, böyle bir olayı atlaması mümkün değildir.⁶⁸ İkinci sorunun cevabı da şu şekilde verilebilir: İbn Hallikân daha önemsiz savaşlara ve olaylara yer vermiştir. Bu bakımdan savaş ve barış gibi siyasi olayları önemsememesi mümkün değildir. Bu yüzden İbn Hallikân'ın neden Malazgirt savaşına yer vermemiş sorusunu tam olarak cevaplamak zordur. Bu soruya cevap bulabilmek için Selçuklular ile ilgili bütün biyografiler başta olmak üzere eserde yer alan şiir ve edebi metinleri incelenmesine rağmen mezkûr savaş ile ilgili bir bahis bulunamamıştır.⁶⁹

İbn Hallikân, Selçukluların Tuğrul Bey döneminde Şafî âlimlere olan baskı neticesinde pek çok âlimin hicret etmek durumunda kaldığını anlattıktan sonra buradaki sorumluluğu Selçuklu sultanlarına yüklememiştir.⁷⁰ Mutedil bir Şafî âlim olan İbn Hallikân bu meselede asıl sorumluluğun vezir Kündürî'de olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Alparslan döneminde bu aybın ortadan kaldırıldığı ve Kündürî'nin azledilmesiyle âlimlerin tekrar memleketlerine döndüğü ve faaliyetlerine izin verildiği,

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdüsselam, Beyrut 1997, c. VIII, s. 223-224.

⁶⁷ Sıffin Savaşı, Selahaddin-i Eyyubî'nin Savaşları vb. Bkz. İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. VII, s. 167.

⁶⁸ Keleş, *a.g.e.*, s. 173.

⁶⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 268, 295; c. II, 128, 427; c. V, s. 63, 64, 69, 71, 83, 181, 283; c. VI, s. 119.

⁷⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 69.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

mağdurlardan İmamü'l-Haremeyn'in Nişabur Nizamiye medresesine müderris olarak atandığı görülmektedir.⁷¹ İbn Hallikân'ın Selçuklu sultanlarına karşı olumsuz bir tavır takındığı görülmemektedir. Burada sorumluluğun bürokraside olduğunu ve sultanları müspet ve menfi anlamda yönlendirenlerin onlar olduğunu vurgulamaktadır.⁷² İbn Hallikân'ı bu düşünceye iten saik ise kendisinin de bürokrasiden olduğu ve devlet işlerinin nasıl döndüğünü bilmesiyle alakalı olduğu kanısındayız. Kündürî'nin idam edilmesinden sonra Şafi âlimlere baskıdan dolayı “şayet tövbe ettiği haberi doğruysa kurtuldu” diyerek bu konudaki görüşünü ortaya koymuştur.⁷³

İbn Hallikan Şafi ulemaya baskı yapılmasındaki sorumluluğun Kündürî'de olduğu gibi Kündürî'nin idamındaki sorumluluğu da Alparslan'a yüklememiştir.⁷⁴ Buradaki asıl failin Nizâmülmülk olduğunu söylemiş ve bu konuyla alakalı bir hikâye anlatmıştır. *“Alparslan tarafından idama mahkûm edildiğinde celladına şunları söylemiştir: “Nizâmülmülk'e söyle, onun yaptıkları ne kadar kötüdür. O, beni öldürtmekle Türklere divan görevlilerini ve vezirleri öldürmeyi öğretiyor. Kim bir kuyu açarsa ona düşer.”*⁷⁵ Nitekim Nizâmülmülk te Alparslan'ın oğlu Melikşah ile anlaşmazlığa düşmüş ve bir rivayete göre Melikşah'ın onu öldürenlerle işbirliği içerisinde olduğu söylenmiştir.⁷⁶

---

⁷¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 138.

⁷² İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 128; Keleş, *a.g.e.*, s. 96.

⁷³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 512; İmâmü'l-Haremeyn, el-Cüveynî, âlimlerle münazarada bulunarak Şafiîliği savunmuş ve mezhebin Nişabur çevresinde güçlenmesini sağlamıştır. Bu durum Eşarî

Mihnesi diye bilinen hadise ortaya çıkıncaya kadar sürmüştür. Eşarîliğin güçlenmesini hazmedemeyen Selçuklu Veziri Amidülmülk Kündürî, bidatçilere minberlerden lanet okuması için Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'den ferman çıkarttıktan sonra bunu Eşarî âlimlerinin aleyhinde kullanmış ve onların vaaz verme, ders okutma faaliyetlerini yasakladıktan sonra bir kısmının hapsedilmesine karar vermiştir. Bu gelişmeler üzerine İmâmü'l-Haremeyn, Nişabur'dan ayrılarak bir grup âlimle birlikte Bağdat'a gitmiş ve bölgenin ileri gelen âlimleriyle tanışıp ilmi sohbetlerde bulunmuştur. Daha sonra Hicaz'a geçip (450/1058) dört yıl kadar Mekke ve Medine'de kalmış ve âlimlerle tanışıp ilmi sohbet etmiştir. Bkz. İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 170; c. IV, s. 218.

⁷⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 138.

⁷⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 139.

⁷⁶ İbn Hallikan *a.g.e.*, c. II, s. 130.

İbn Hallikân'a göre Çağrı Bey'in Nizâmülmülk'ü oğlu Alparslan'a takdim ederken onu bir baba gibi kabul etmesini ve devlet işlerinde istişare etmesini istemiştir. İbn Hallikân Alparslan'ın babasının nasihatini dinlediğini ve Nizâmülmülk ile devlet işlerinde istişare ederek Selçuklu devletini 10 sene istikrarlı bir şekilde yönettiğini vurgulamıştır.⁷⁷ İbn Hallikân Alparslan ile Nizâmülmülk arasında tam anlamıyla Sultan vezir ilişkisi olduğunu ve bu uyumun Alparslan'ın ölümüne kadar sürdüğünü ifade etmiştir.⁷⁸

SONUÇ

Eyyübî ve Memlüklü döneminin önemli ilim adamlarından biri olan İbn Hallikân, uzun bir süreç sonunda tamamlamış olduğu eseri *Vefeyâtü'l-A'yân*, özgün ve birçok ilki barındıran bir eser olması dolayısıyla hem İslam dünyasında hem de batıda çok büyük ilgi görmüştür.

İbn Hallikân aslında umumi bir tarih kitabı yazmak amacıyla yola çıkmış, ancak o dönemde özellikle hocası İbnü'l-Esîr'in eserini aşamayacağını düşündüğünden edebî ruhu ve şiir bilgisinin de etkisiyle edebiyat, tarih ve şiir ağırlıklı bir eser olan *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı kaleme almıştır. İbn Hallikân'ın *Vefeyât* dışında bir eser vücuda getirmemesi onun bilgisinin azlığından değildir. Nitekim İbn Hallikân siyasî olarak çalkantılı bir yüzyılda yaşamış, gençliğini Eyyübî, olgunluk dönemini ise Memlüklü döneminde geçirmiştir. Eyyübîler dönemi onun eğitim ve öğretim hayatının geçtiği ve dolayısıyla birçok belde ve şehre gittiği zaman dilimidir. İki yıkıcı ve büyük savaşa şahit olması, şehirlerin Moğollar tarafından yakılıp yıkılması, ulemaya baskı yapılması ve onların cahil kesimler tarafından öldürülmeleri, İbn Hallikân'ı sarsan olayların başında gelmektedir.

İbn Hallikân'ın Selçuklu sultanlarına ait biyografik kayıtları Selçuklu tarihinin siyasî ve kültür tarihi açısından önemli bir değere sahiptir. İbn Hallikân'ın söz konusu çalışmasında Selçuklu sultanından başka Selçuklu ümerası ve bunlarla işbirliği içerisine

⁷⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 128, 130; c. V, s. 65;

⁷⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 130.

İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

giren diğer âlim, sultan, hükümdar, yönetici zümreye yer vermiştir. Mamafih Selçuklu devletine tabi olan devletler atabeylikler, Zengiler, Eyyubiler ile devlet memurları olan divan üyeleri ve vezirler eserde yer almaktadır. Eser özellikle Eyyubi tarihi açısından birincil kaynak olduğundan önemini halen korumaktadır.

İbn Hallikân'ın Selçuklu biyografilerinde hocası İbnü'l-Esir'i kaynak olarak kullanmış ve pek çok hususta hocasını takip etmiştir. Selçuklu tarihi ile ilgili bilgileri özetlemiş ve rivayetleri art arda sıralamıştır. Özellikle siyasi konulara yorum katmadığından ve olayları olduğu gibi naklettiğinden bu tarz biyografiler okunması zor metinlere dönüşmüştür. İbn Hallikân bu durumun farkına varmış ve zaman zaman bu şekilde verdiği ve tefsire ihtiyaç duyulan bir bilgiyi ilerleyen cümlelerde açıklama yoluna gitmiştir. Fakat burada da yeni bir sorun ortaya çıkmış, eseri okuyan kişi, iki ayrı cümleyi farklı farklı olaylarmış gibi anlamıştır.

İbn Hallikân Selçuklu biyografilerinde siyasi olayları izaha çalışırken yer yer karışıklığa, eksik ve hatalı görüşe yer vermiştir. Mesela Dandanakan savaşı öncesi Nesa, Serahs ve Talhab savaşları hakkında bilgi verirken daha önemli olan Dandanakan savaşı hakkında bilgi bulunmaması ilginç olup müellifin bu konudan haberdar olmaması mümkün değildir. Tekrara kaçmamak maksadıyla Dandanakan savaşını nakletmemiştir. Aynı durum Malazgirt savaşı için de geçerlidir. Hocası İbnü'l-Esir olayı nakletmesine rağmen İbn Hallikân böyle önemli bir savaşa yer vermemiştir.

İbn Hallikan'ın üslubundaki dağınıklık onun eserini uzun bir süre içinde kaleme alması ile ilgilidir. O hayatının her merhalesinde iş yoğunluğuna göre bazen yoğun bazen de seyrek olmak üzere hep araştırmış ve yazmaya gayret etmiştir. Ancak şurası gerçektir ki bu yazım faaliyeti sırasında malzeme toplarken bulduğu yeni bilgileri eserine derç etmiştir. İşte bu yüzden çalışmalarını temize çekerken bulduğu yeni bilgileri eklemiş olup biyografilerinde görülen dağınıklık bu yüzden ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Mahmud, Selçukname, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.

Âmir, Fahreddin M. Yûsuf, *Menhecü'l-bahsi'l-edebî inde İbn Hallikân*, 1991.

Beksaç, Engin, “İsfahan” *DİA*, c. XX s. 503.

C. Brockelmann, “İbn Hallikan”, *İA*, V/2, İstanbul, 1993, s. 745-746.

H. İbrahim Gök, “İbn Hallikan’da Selçuklu Biyografileri”, *Edebiyat Dergisi*, s. XV, 2006, s. 79-96.

Havva Kurt Selçuk, “İbn Hallikan’ın Vefayatül-Ayan Adlı Eserindeki Selçuklu Devlet ve İlim Adamları” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. VIII, 1999, s. 105-114.

Humphreys, Stephen, *İslâm Tarih Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması*, çev. Murtaza Bedir, Fuad Aydın, İstanbul 2004.

Hüseyini, *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*, tsh. Muhammed İkbâl, Beyrut 1984.

İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İ. Abbas, Beyrut 2009.

İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Cize 1998.

İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdüsselam, Beyrut 1997.

İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb fî ahbari men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, Beyrut 1986.

İbnü's-Şaar, *Ukudü'l-cümân*, thk. Kamil Selman el-Cüburi, Beyrut 2005

İsmail Yiğit, “Emeviler” *DİA*, XI s. 92.

İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân* İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri

Keleş, M. Recep, *Ortaçağ Kültür Tarihi Kaynağı olarak İbn Hallikân'ın Vefeyâtü'l-Ayân adlı eseri*, Basılmamış Doktora Tezi İstanbul 2016.

Kütübi, *Uyünü't-tevârih*, thk. Afif Nayif Hatum, Beyrut 1996.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Hallikan” *DİA*, c. XX, s. 17.

Safedi, *el-Vafi bi'l-vefeyat*, thk. Ahmed el-Arnaut, Beyrut 2000.

Ş. Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, İstanbul, 1991.

Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-Arabî ve'l-müerrihûn*, Beyrut 1993.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Uluçam, Abdüsselâm, “Âzamiye Külliyesi” İstanbul 1991, c. IV, s. 301-302.

Yaltkaya, Şerefeddin, *İbn Esirler ve Meşâhîr-i Ulemâ*, İstanbul 1322.